

[itobiad], 2020, 9 (2): 1957/1975

**19. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı Devleti'nde Bir Salgın ve Alınan
Önlemler: Çanakkale Çatalçam Köyü**

An Epidemic and the Measures Taken in the Ottoman Empire in the Late
19th Century: Çanakkale Çatalçam Village

Tahir BİLİRLİ

Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Dr. Karabuk University, Faculty of Literature, Department of History

tahirbilirli@karabuk.edu.tr.

Orcid ID:0000-0001-5275-4654

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 06.04.2020
Kabul Tarihi / Accepted	: 30.06.2020
Yayın Tarihi / Published	: 30.06.2020
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Bilirli, T . (2020). 19. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı Devleti'nde Bir Salgın ve Alınan Önlemler: Çanakkale Çatalçam Köyü. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 9 (2) , 1957-1975 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/54141/715664>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

19. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı Devleti'nde Bir Salgın ve Alınan Önlemler: Çanakkale Çatalçam Köyü

Öz

Salgın hastalıklar tarih boyu savaşlarla birlikte insanlık adına en büyük felaketlerden birisi olmuştur. Salgın hastalıklar devletleri siyasi, ekonomik ve psikolojik olarak derinden etkilenmiştir. Tarih boyu cüzzam, sıtma, veba, tifo, tifüs, frengi, kolera, dizanteri, kızamık ve benzeri birçok hastalık salgın haline gelerek toplu ölümlere neden olmuştur. Bu salgınlar çeşitli virüs salgınları olup genellikle sağlıklı koşullarda ortaya çıkarak yayılmışlardır. Günümüzde yaşanan koronavirüs salgını da Çin'in Wuhan şehrinde sağlıklı ortamlarda ortaya çıkarak, küreselleşen dünyada tarihin en hızlı yayılan virüsü olarak pandemik bir salgın haline gelmiştir. Bu durum da bize tıp alanında ne kadar gelişme yaşanırsa yaşansın pandemi haline gelebilecek salgınların önüne geçilemediği/geçilemeyeceğini göstermektedir. Koronavirüs salgını tarihte yaşanan diğer salgınlardan aslında pek farklı olmadığı tarihe bakıldığı zaman çok rahat anlaşılacaktır.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılının sonlarında Çanakkale'nin Çatalçam köyünde yaşanan bir salgın hastalığı ve bu hastalık karşısında devletin aldığı tedbirler ile doktor heyetinin teftiş sonucu hazırladıkları rapor değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Özet

Salgın hastalıklar tarih boyu savaşlarla birlikte insanlık adına en büyük felaketlerden birisi olmuştur. Salgın hastalıklar devletleri siyasi, ekonomik ve psikolojik olarak derinden etkilenmiştir. Tarih boyu cüzzam, sıtma, veba, tifo, tifüs, frengi, kolera, dizanteri, kızamık ve benzeri birçok hastalık salgın haline gelerek toplu ölümlere neden olmuştur. Bu salgınlar çeşitli virüs salgınları olup genellikle sağlıklı koşullarda ortaya çıkarak yayılmışlardır. Günümüzde yaşanan koronavirüs salgını da Çin'in Wuhan şehrinde sağlıklı ortamlarda ortaya çıkarak, küreselleşen dünyada tarihin en hızlı yayılan virüsü olarak pandemik bir salgın haline gelmiştir. Bu durum da bize tıp alanında ne kadar gelişme yaşanırsa yaşansın pandemi haline gelebilecek salgınların önüne geçilemediği/geçilemeyeceğini göstermektedir. Koronavirüs salgını tarihte yaşanan diğer salgınlardan aslında pek farklı olmadığı tarihe bakıldığı zaman çok rahat anlaşılacaktır.

Devletler tarih boyunca birçok savaşlar yapmış ve bu savaşlarda milyonlarca insanını kaybetmiştir. Devletler vatandaşlarını sadece savaşlarda değil belki de savaşlarda kaybettiğinden daha fazlasını cüzzam, veba, sıtma, tifo, tifüs ve kolera gibi salgın hastalıklarda kaybetmişlerdir. Hastalıkların yanında kıtlık, açlık ve deprem gibi doğal afetlerden dolayı da tarih boyunca insanlar yaşamlarını kaybetmişlerdir. Avrupa'nın kara ölüm olarak adlandırdığı veba hastalığından XIV. yüzyılda 80 milyon olan

19. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı Devleti'nde Bir Salgın ve Alınan Önlemler: Çanakkale Çatalçam Köyü

Avrupa nüfusunun yaklaşık 25 milyonun ölmesi, 1719-1723 yılları arasında Avrupa'da çiçek salgınları nedeni ile 60 milyon kişinin ölmesi insanoğlunun salgınlar karşısında ne kadar aciz olduğunu göstermektedir. Savaş meydanlarında örneğin Haçlı ordularında sıtma, Napolyon ordusunda tifo, Amerika'da kuzey ve güney arasındaki savaşın sonuçlarını belirlemede de ishal etkili olmuştur.

Osmanlı Devleti de tarihin kaçınılmaz olaylarından olan salgın hastalıklardan fazlasıyla etkilenmiştir. 19. yüzyıla kadar veba tüm dünyada olduğu Osmanlı Devleti'nde büyük tahribat ve yıkımlara neden olmuştur. Bu yüzyılda bulunan çözümlerle engellenmeye başlanmış ancak vebanın yerini bu kez de tüm dünyayı etkileyecek olan kolera salgını almıştır. Kolera ilk olarak 1817 yılında Hindistan Bengal bölgesinde ortaya çıkmış buradan İngiliz tüccarlar vasıtası ile tüm dünyaya yayılmıştır. Özellikle Avrupa'yı kasıp kavuran veba salgınına karşı tesis edilen karantina sistemi bu yeni hastalık karşısında yetersiz kalmıştır.

Bu çalışmanın konusunu Çatalçam köyündeki görülen bir salgın hastalık oluşturmaktadır. Çatalçam bugün Çanakkale ili Bayramiç ilçesine bağlı bir köydür. Çanakkale'ye uzaklığı 52,4 km olup olayın geçtiği tarihlerde Çatalçam Çanakkale'ye 13 saatlik yürüme mesafesinde bulunmaktadır. Bu köyde meydana gelen salgın hastalık üzerine bölgeye gönderilen uzman doktorların yapmış oldukları incelemeler ve bu incelemeler neticesinde oluşturdukları rapor değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1886 yılı Ekim ayı başlarında Ezine kazası Çatalçam köyünde ortaya çıkan hastalık yüzünden 10 gün içinde 7 kişinin öldüğü ve 8-10 kişinin de aynı hastalıktan rahatsızlandığı haberi Ezine kaymakamlığı tarafından Çanakkale merkeze bildirilince ilk olarak köy, belediye tabibi tarafından muayene edilmiştir. Ancak belediye tabibi hastalığın yayılmasını engelleyemeyince acil tedbirlerin alınması için durum merkeze bildirilmiştir. Bu süre zarfında ölü sayısı 10 olurken hasta olanların sayısı ise 20 olmuştur. Bu da hastalığın hızlı bir şekilde arttığını göstermektedir. Merkezi hükümet bölgeye en hızlı olacak şekilde uzman bir doktorun ekibi ile gitmesini, bölgenin kordon altına alınması, gerekirse karantina uygulamasının başlatılacağı kararını almıştır. 4 Ocak 1885 tarihinde uzman doktor olan Karantina müfettişi Doktor Doka yanına verilen yardımcılarını ile birlikte hızlı bir şekilde hazırlanan bir vapurla İstanbul'dan Çanakkale'ye gönderilmiştir. Çanakkale'de Doktor Dako'ya Çanakkale karantina doktoru Loçyano da katılarak, yanlarına aldıkları jandarma ile birlikte sabahı Çatalça köyüne gitmişlerdir. İlk olarak köy kordon altına alınarak doktorlar tarafından hasta ve yakınları üzerinde araştırmalar yapılmıştır. Çatalçam köyünde incelemelerini bitirdikten sonra komşu köy olan İdallar köyünde de aynı hastalıktan birkaç kişinin yatağa düştüğü haberini alınca bu köye giderek incelemelerde bulunmuşlardır.

Ölen hastalar ile hasta yatanlar üzerinde yaptıkları incelemelerde hastalık belirtileri olarak şunlar tespit edilmiştir: İlk etapta hafif olarak ama gün

geçtikçe artan vücutta kırgınlık, baş, el ve ayaklarda ağrılar, hafif sıtma ve ishal; ardından ciltte kuruluk, uyku problemleri, dudaklarda kuruma ve yarıma, dişlerin paslı bir hale gelmesi, nefes darlığı, dilin kuruyup ters yönde çatılmasıdır. Ölen hastaların hemen hepsinde benzer belirtiler görülmüştür. Bu bulgulardan yola çıkarak hastalığın tifo olduğu neticesine varılmıştır. Tifo hastalığı da kirli içme suları ve pis yiyeceklerle bulaşan bir bakteriyel hastalıktır. Hastalarda yorgunluk, baş ağrısı, gittikçe artan ateş, iştahsız, bronşit, mide ve bağırsak bozuklukları ile birlikte ishal, göğüste, karında ve sırtta pire ısırığına benzer kırmızı lekelerin belirmesi, tansiyonun düşmesi, nabzın yavaşlaması, hastalığın üçüncü haftasında karnın gerginleşerek şişmesi, kilo kaybı, bademcik iltihaplanması gibi belirtiler görülmektedir.

Burada Osmanlı Devleti'nin küçük bir köyde başlayan salgının önüne geçebilmek için aldığı hızlı kararlar ve bunları süratli bir şekilde uygulaması, devletin bu konuda ne kadar hassas olduğunu göstermektedir. Karantina uygulaması pandemik hastalıkların önüne geçilmesi için hayati bir önem taşımış ve taşımaktadır. Veba, kolera, sıtma, tifo ve tifüs gibi salgın hastalıkların önüne ancak bölgenin kordon altına alınarak karantina uygulaması sonucunda geçilebilmiştir. Bilimsel alanda tıp ne kadar gelişirse gelişsin günümüzde yaşadığımız Koronavirüs gibi salgınların yaşanmasının önüne geçilememektedir. Burada tarihte en iyi korunma yöntemi olan karantina uygulamasının uygulanması ve insanların evden çıkmasının yasaklanması en iyi çözüm olarak geçerliliğini hala sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Salgın, Tifo, Karantina, Çatalçam

An Epidemic and the Measures Taken in the Ottoman Empire in the Late 19th Century: Çanakkale Çatalçam Village

Abstract

Epidemics diseases have been one of the greatest disasters on behalf of humanity, along with wars throughout history. Epidemic diseases have deeply affected states politically, economically and psychologically. Throughout history, many diseases such as leprosy, malaria, plague, typhoid, typhus, syphilis, cholera, dysentery, measles and so on have become epidemics and caused mass deaths. These outbreaks are a variety of outbreaks of the virus and have spread, often occurring in unsanitary conditions. Today's Coronavirus outbreak has also emerged in unhealthy environments in Wuhan, China, and has become a pandemic pandemic as the fastest-spreading virus in history in the globalized world. The coronavirus outbreak is not very different from other outbreaks in history.

In this study, the Ottoman Empire's 19th. at the end of the century, an epidemic disease was studied in Çatalçam village of Çanakkale. And the

measures taken by the state against this disease and the report prepared by the board of physicians as a result of the inspection were tried to be evaluated.

Summary

Epidemics diseases have been one of the greatest disasters on behalf of humanity, along with wars throughout history. Epidemic diseases have deeply affected states politically, economically and psychologically. Throughout history, many diseases such as leprosy, malaria, plague, typhoid, typhus, syphilis, cholera, dysentery, measles and so on have become epidemics and caused mass deaths. These outbreaks are various virus outbreaks, often spreading under unhealthy conditions. The coronavirus epidemic today has also emerged in unhealthy environments in Wuhan, China, and has become an epidemic as the fastest spreading virus in history in the globalizing world. The coronavirus outbreak is not very different from other outbreaks in history. States have fought many wars throughout history and have lost millions of people in these wars. States have lost more people in epidemics such as leprosy, plague, malaria, typhoid, typhus and cholera than they lost in wars. In addition to diseases, people have lost their lives throughout history due to natural disasters such as famine, hunger and earthquake. About 25 million of the European population, which was 80 million in the 14th century, died from the plague disease that Europe called black death, and 60 million people died in Europe between 1719 and 1723 due to flower epidemics. This situation shows how impotent human beings are in the face of outbreaks.

The Ottoman State was greatly influenced by epidemics, one of the inevitable events of history. Until the 19th century, the plague caused great destruction in the Ottoman State, as in the rest of the world. In this century, however, the plague has been replaced by a cholera epidemic that will affect the whole world. Cholera first appeared in the Bengal region of India in 1817 and spread all over the world through British traders. Especially, the quarantine system established against the plague epidemic that swept Europe was insufficient in the face of this new disease. The subject of this study is an epidemic in Çatalçam village. Çatalçam, which is 52.4 km away from Çanakkale, is today a village of Bayramiç district. Çatalçam is 13 hours walking distance from Çanakkale at the time of the event. The examinations made by specialist doctors sent to this village and the report they prepared as a result of these investigations were tried to be evaluated in this study.

In early October 1886, in Çatalçam village because of the disease in 10 days 7 people died and 8-10 people were sickened by the same disease. When this news was reported to the center of Çanakkale by Ezine, the village was first examined by the municipal doctor. However, as the municipal doctor could not prevent the spread of the disease, the situation was reported to the Center for emergency measures. During this period, the number of deaths is 10 and the number of patients is 20. This indicates that the disease is increasing rapidly. The central government decided to go to the region as quickly as possible with a team of specialists, to cordon the area and, if necessary, to quarantine the area. On 4 January 1885, the quarantine inspector Doctor Doka, a specialist doctor, was sent to Çanakkale from Istanbul with a steamship prepared with her assistants. Çanakkale quarantine doctor Loçyano joined Doctor Dako in Çanakkale. Then they both went to Çatalça village on Tuesday morning with the gendarmerie they took with them. First, the village was cordoned down, and the doctors examined the patients and their relatives. After finishing their studies in Çatalçam village, Idallar village, which is the neighboring village, received the news that a few people had fallen into bed with the same disease, and they went to this village to investigate.

In their research on the deceased and inpatients, the symptoms of the disease were determined as follows: In the first place, a mild but increasing body fatigue, head, hands and feet pain, mild malaria and diarrhea; then dry skin, sleep problems, dry and chapped lips, teeth become rusty, shortness of breath. Almost all of the patients who died had similar symptoms. Based on these findings, it was concluded that the disease is typhoid.

Here, the quick decisions taken by the Ottoman State to prevent the outbreak that started in a small village and its rapid implementation shows how sensitive the state is about this issue. Quarantine application is vital for the prevention of pandemic diseases. The epidemic diseases such as plague, cholera, malaria, typhoid and typhus were prevented only after the quarantine application by taking the area under the cordon. The best way to prevent people from leaving the home is quarantine practice, the best method of protection in history.

.Keywords: Ottoman, Epidemic, Typhoid, Quarantine, Çatalçam

Giriş

Devletler tarih boyunca birçok savaşlar yapmış ve bu savaşlarda milyonlarda insanını kaybetmiştir. Devletler vatandaşlarını sadece savaşlarda değil belki de savaşlarda kaybettiğinden daha fazlasını cüzzam, veba, sıtma, tifo, tifüs ve kolera gibi salgın hastalıklarda kaybetmişlerdir. Hastalıkların yanında kıtlık, açlık ve deprem gibi salgınlar dışında doğal afet denilen sebeplerden dolayı da tarih boyunca insanlar yaşamlarını kaybetmişlerdir (Sarıköse, 2020, s.71). Avrupa'nın kara ölüm olarak adlandırdığı veba hastalığından XIV. yüzyılda 80 milyon olan Avrupa nüfusunun yaklaşık 25 milyonun ölmesi (Kocaoğlu, 2017, s.210), 1719-1723 yılları arasında Avrupa'da çiçek salgınları nedeni ile 60 milyon kişinin ölmesi (Merican, 2017, s.2) insanoğlunun salgınlar karşısında ne kadar aciz olduğunu göstermektedir. Savaş meydanlarında örneğin Haçlı ordularında sıtma, Napolyon ordusunda tifo, Amerika'da kuzey ve güney arasındaki savaşın sonuçlarını belirlemede de ishal etkili olmuştur (Sarıköse, 2013, s.2).

Osmanlı Devleti de tarihin kaçınılmaz olaylarından olan salgın hastalıklardan fazlasıyla etkilenmiştir. 19. yüzyıla kadar veba tüm dünyada olduğu Osmanlı Devleti'nde büyük tahribat ve yıkımlara neden olmuştur. Bu yüzyılda bulunan çözümlerle engellenmeye başlanmış ancak vebanın yerini bu kez de tüm dünyayı etkileyecek olan kolera salgını almıştır (Panzac 1997, s.1). Kolera ilk olarak 1817 yılında Hindistan Bengal bölgesinde ortaya çıkmış buradan İngiliz tüccarlar vasıtası ile tüm dünyaya yayılmıştır (Sarıyıldız, 200, s.463). Özellikle Avrupa'yı kasıp kavuran veba salgınına karşı tesis edilen karantina sistemi bu yeni hastalık karşısında yetersiz kalmıştır (Yılmaz, 2017, s 29).

Bu çalışmanın konusunu Çatalçam köyündeki görülen bir salgın hastalık oluşturmaktadır. Çatalçam bugün Çanakkale ili Bayramiç ilçesine bağlı bir köydür. Çanakkale'ye uzaklığı 52,4 km olup olayın geçtiği tarihlerde Çatalça Çanakkale'ye 13 saatlik yürüme mesafesinde bulunmaktadır. Bu köyde meydana gelen salgın hastalık üzerine bölgeye gönderilen uzman doktorların yapmış oldukları incelemeler ve bu incelemeler neticesinde oluşturdukları rapor değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1.Osmanlı Devleti'nde Salgın hastalıklar ve Salgınla Mücadele

Osmanlı Devleti tarihi boyunca birçok salgın hastalıkla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı'da da veba, cüzzam, kolera, tifo, tifüs, sıtma, çiçek ve dizanteri gibi hastalıklar dönem dönem görülerek birçok insanın hayatına mal olmuştur. Ticareti olumsuz etkilemiş, vergi gelirlerinin azalmasına yol almıştır. Salgın hastalıklar demografik yapıyı da etkilemiş ve göçlere yol açmıştır. Göç toprağın işlenmemesine ve ticaretin yapılamamasına neden olmuştur. Salgın hastalıklar ordular üzerinden de olumsuz etkiler oluşturmuş, askerin psikolojisini bozarak

direncini kırmış, bu durum da birçok savaşın kaybedilmesinde ya da kazanılmasında etkili olmuştur.

Osmanlı Devleti salgın hastalıklar karşısında birçok önlem almıştır. Bunların en başında karantina uygulaması gelmektedir. Karantina uygulaması eski tarihlerden beri uygulanan bir yöntemdir. Bulaşıcı hastalıkların yayılmasını engellemek için hastalığa yakalanan kişilerin veya yerin belli bir süre tecrit edilmesidir. Yüzyıllar boyu insanlığı dehşete düşüren veba salgının yerini 19. yüzyılda kolera pandemisi almıştır. Salgın hastalıkların ortaya çıktıkları yerden başka bir yerde görülmesine andemi denirken, birçok bölgede şiddetli bir şekilde görülmesine epidemi, kıtalararası yayılma özelliği taşımaya ise pandemi denilmektedir (Kılıç 2004, s.11). Hindistan'dan bütün dünyaya yayılan kolera Osmanlı Devleti'nde 1817, 1829, 1852, 1863, 1881 ve 1889 salgınlarında kitlesel ölümlere neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nde ilk karantina uygulaması 1831 yılındaki büyük kolera salgını sırasında olmuştur (Sarıyıldız, 2004, s.463). İlk ciddi karantina uygulaması 1831 yılında İstanbul'da uygulanmaya başlamış ve Akdeniz'den gelen gemiler Büyük Liman'da Karadeniz'den gelenler ise İstinye'de karantinaya alınmıştır (Şimsek, 2014, s.400). Karantina uygulaması daha sitemli olarak 1835 yılında Çanakkale'de başlamıştır. Akdeniz çevresini etkileyen kolera sebebiyle Çanakkale'de karantina çadırları kurulmuştur. Daha sonraları başta İstanbul olmak üzere Bursa, Trabzon, Midilli, Siroz gibi birçok noktada karantina noktaları kurulmuştur (Sarıyıldız, 2004, s.464). 1840 yılında kolera salgını sırasında hacdan dönenlere İzmit civarında karantina uygulanmış, hacıların karantinaya alınması için gerekli malzeme ve eşya hazır bulundurulmuştur (Özcan, 2015, s.956). Tüm bunlar II. Mahmut zamanında birçok kesimin karşı çıkmasına rağmen gerçekleştirilmiş ve sonraki dönemlerde daha sistemli hale getirilmiştir (Yıldırım, 2006, s.18).

Karantina uygulamasının yanında kordon uygulaması ile tebhirhanelerin açılması da salgın hastalıkla mücadelede önemli bir yer almıştır. Bunlardan kordon uygulaması hastalığın yayılmasını önlemek için hastalığın çıktığı yerin abluka altına alınmasıdır. Bu uygulama karantina uygulamasına benzemektedir. Ablukaya alma ev, hastane, kışla gibi yerler olabilirken bir köyün veya beldenin de kordon altına alınması söz konusu olabilmektedir. Kordon süresi genellikle 10 gündür. Kordon altına alınan yerde ve bölgedeki insanların ihtiyaçları da giderilmektedir (Gül, 2009, s.247). Tebhirhaneler ise; kolera, çiçek, suçiçeği, veba, kızamık, tifo, tifüs, dizanteri, difteri, verem ve boğmaca gibi bulaşıcı hastalıkların yaygın olduğu ve salgın yaptığı dönemlerde, hastaların veya bu hastalıklardan birinden ölenlerin kullandığı çamaşır ve her türlü eşyayı, hastalık görülen ev ve işyeri, okul, araba, kayık gibi her türlü mekânı, hayvanı kısacası hastalıkla ilgisi olabilecek her şeyin dezenfekte eden sağlık kurumlarıdır (Yacıoğlu, 2019, s.49; Yıldırım, 1985, s.1325).

19. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı Devleti'nde Bir Salgın ve Alınan Önlemler: Çanakkale
Çatalçam Köyü

Karantina, Kordon ve tebhirhaneler dışında Osmanlı Devleti; dezenfeksiyon işlemleri, mezarlıkların şehir dışına çıkarılması, yurtdışından yabancı uzman getirilmesi ve yetişmiş sağlık personelinin arttırılması gibi uygulamalar ile sağlık alanında kurumsallaşma çabaları neticesinde salgın hastalıkların etkisini başarılı bir şekilde azaltmıştır (Ayar 2017, s.168). Alınan bu önlemlerin en somut örneklerinden birisi de bu makalenin konusu olan Çanakkale'nin Çatalçam köyündeki salgın karşısında devletin hızlı hareket ederek gerekli önlemlerin alınması olmuştur.

Tarih boyunca insanlığı en çok etkileyen veba ve kolera salgınları olmuştur. Bunların dışında kızamık, çiçek, sıtma, tifüs ve dizanteri gibi hastalıklar da en az onlar kadar ölümcül olmuşlardır. Şimdi bu hastalıklardan kolera, tifüs, tifo, sıtma hastalıklarının insan vücudunda ne gibi belirtiler gösterdiğine bakalım. Bu hastalıkların seçilme sebebi ise Çatalçam köyünde yaşanan salgında ölen insanlarda görülen belirtilerin bu hastalıkların belirtileri ile aynı olmasıdır. Yine bu hastalıkların ortak özellikleri sağlıklı, çamurlu, bataklık havzası, havasız ev ortamları olmasıdır. Bu özelliklerin birçoğu Çatalçam köyünün ortamı ile benzerdir.

Kolera bulaşıcı bağırsak hastalığı bulaşma yollarının başında hasta dışkılarından bulaşmış mikroplu içme sularından ve yiyecekler gelmektedir (Yıldırım, 2006, s.2). Hastalık özellikle yoksul kesimlerde havasız, bakımsız, karanlık, nemli ve pislik içerisindeki mekanlarda uygun ortam bulabilmektedir. Hastalanan kişide mikrop aşırı dışkı ve kusmaya neden olmakta bu durumda hastanın su ve tuz kaybetmesine neden olmaktadır. Su ve tuz kaybı vücutta kuruma, kanda koyulaşma, kan basıncının düşmesi, kaslarda krampların başlamasına neden olur. Genel olarak vücuttaki belirtileri ise baş dönmesi, göz kararması, kulaklarda çınlama, kendinden geçme, karında başlayan ağrılarla kusma ve ishal, benizde solma ve halsizliktir (Ak, 2011, s.256).

Tifüs insanlara bitlerden geçen bir hastalıktır. Özellikle savaş, kıtlık dönemlerinde salgın halini alabilen bir hastalıktır. Başlıca belirtileri baş ağrısı, ateş, üşüme, titreme, halsizliktir. Hasta şiddetli baş ağrısı çeker, gözleri kızarır ve ışıktan rahatsız olur. Ateşin yükselmeye başlamasından sonra deride pembe renkli deri dökülmeleri görülmeye başlar. Bundan dolayı bu hastalığı lekeli humma adı da verilmiştir. Halk arasında hastalık lekeli tifo adıyla da bilinmektedir. Sinir bozukluklarına neden olduğundan tifo ile karıştırılmıştır. Çoğu zaman tifüs mü? Tifo mu? tartışmaları yapılmıştır (Özer, 2016, s.219-220).

Tifo hastalığı da kirli içme suları ve pis yiyeceklerle bulaşan bir bakteriyel hastalıktır. Hastalarda yorgunluk, baş ağrısı, gittikçe artan ateş, iştahsız, bronşit, mide ve bağırsak bozuklukları ile birlikte ishal, göğüste, karında ve sırtta pire ısırığına benzer kırmızı lekelerin belirmesi, tansiyonun düşmesi, nabzın yavaşlaması, hastalığın üçüncü haftasında karnın gerginleşerek şişmesi, kilo kaybı, bademcik iltihaplanması gibi belirtiler görülmektedir.

Sıtma, mikrobu taşıyan sivrisineklerin ısırması ile insanlara bulaşan, tarih boyunca salgın hastalıklardan ölen insanların yarısının ölüm nedeni olarak kabul edilen bir hastalıktır. Sıtma mikrobu vebanın aksine ani ölümlere sebep olmaz. Mikrop insan kanında çoğalarak ateşe, dalak iltihabına, kalp çarpıntısına, kansızlığa yol açarak bağışıklık sistemini çökertir. Tifo, dizanteri ve kötü beslenme hastalıklarını da davet eder (Kılıç, 2004, s.36).

2. Çanakkale ili Çatalçam Köyü'nde Yaşanan Salgın Hastalık

1886 yılı Ekim ayı başlarında Biga sancağı Ezine kazasına bağlı Çatalçam köyünde meydana gelen hastalıktan 10 günde 7 kişinin öldüğü ve 8-10 kişinin hastalandığı Ezine kazası kaymakamlığından bildirilmesi üzerine köye belediye tabibi ile zaptiye mülazımı gönderilmiştir. Köyün merkez livaya 13 saat mesafede olmasıyla hastalığın bilinen çeşitleri olmadığından bu anlamda lazım gelen acil tedbirlerin icrası ile beraber durum İstanbul'a bildirilmiştir. Çatalçam köyünde birkaç günden beri bir çeşit hastalık meydana gelerek 10 kişinin vefat ettiği ve 20 kadarının da hastalandığı duyulunca hemen durumun araştırılmasına karar verilmiştir. Bunun için sıhhiyeden uzman bir doktorun özel bir vapur ile Çanakkale'ye gitmesi, bu hastalığın yayılmasının önlenmesi hususunda o bölgenin kordon altına alınmasıyla beraber gerekli olan sıhhi tedbirlerin, gerekirse karantinanın dahi uygulanması ve meydana gelecek sıhhi bilginin rapor edilmesi kararı alınmıştır. Bir vapurun hazırlanarak gidecek tabibi hemen alıp götürmek üzere İstanbul Limanı'nda beklettirilmesi Bahriye Nezareti'ne bildirilmiştir.

Alınan tedbir kararları gece saat dört buçuktan sonra alınmış olması durumun ne kadar ciddiye alındığı göstermesi açısından oldukça önemlidir. Ayrıca durumun icabına göre köyün kordon altına alınması hususunda Biga mutasarrıflığına telgraf çekilmiştir. Sıhhiye Meclisi reisi Arif Bey veya Bartoni Efendi'nin hemen çağrılmaları veya kendileri ile haberleşerek Çanakkale'ye gitmek üzere hazırlanan vapura binmek üzere sıhhiye dairesinden seçilecek bir tabibin hızlı bir şekilde gitmesi kararlaştırılmıştır. Yine alınan kararların duyulması ve gönderilecek doktora yardımcı olmak üzere Çanakkale'de de sıhhiye tabibi lazım olacağından orada bir doktorun hazır bulunması ve durumun detaylı bir şekilde kendisine anlatılması istenmiştir. Gönderilen doktorların ve görevlilerin görevlerini en iyi şekilde yaptıktan sonra gözlem ve öneri raporlarının da hızlı bir şekilde Hariciye Nezareti'ne rapor edilmesi istenmiştir (BOA. Y.A.HUS, 180/82 lef 1).

Hariciye Nezareti'nden gönderilen tezkerede durum, umumi müfettiş Bartoni Efendi ile müzakere edilip o sırada İstanbul'da bulunan Kumran Karantina İnspektörü Doktor Doka'nın tecrübeli ve yetenekli olması sebebiyle Çanakkale Karantinası tabibi Doktor Loçyano ile birlikte Çatalçam köyüne gitmesi kararlaştırılmıştır. Bu hastalık hakkında yapacakları tahkikat neticesine göre koruyucu tedbirlerin alınması istenmiştir. Doktor Doka ve refakatine verilen iki gardiyan ile Liman İdaresinden hazırlanan özel bir

19. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı Devleti'nde Bir Salgın ve Alınan Önlemler: Çanakkale Çatalçam Köyü

vapurla 4 Ocak 1885 tarihinde pazartesi gecesini saat 11'de Haliç'ten Çanakkale'ye gönderilmişlerdir. Çanakkale sıhhiye tabibi de telgrafla durumdan haberdar edilmişlerdir (BOA. Y.A.HUS, 180/82 lef 2).

Doktor Doka ve Doktor Locyano Çatalçam köyünde yaptıkları inceleme neticesinde gözlemlerini rapor olarak sunmuşlardır. Bu rapor aşağıda yer almaktadır. Çatalçam köyünden başka civarda bulunan İdallar¹ adlı bir köyde de bu hastalıktan birkaç kişinin yatağa düştükleri kendilerine bildirilmiştir. Bunun üzerine gece beş gibi hızlı bir şekilde bir gardiyan eşliğinde ve gereği kadar jandarmayı bu köyün etrafını kordon altına almaya göndermişlerdir. Ayrıca belediye tabibi tarafından tanzim edilecek raporun kendilerine akşama kadar gönderilmesini de gardiyana tenbih etmişlerdir. Hastalık bulunan bu iki köyün Kursaklı Nehri civarında buldukları bildirilmiş ve bu durumda detaylı bir şekilde araştırılarak bildirilmesi istenmiştir (BOA. Y.A.HUS, 180/82 lef 3).

Doktor Doka Sıhhiye Meclisi'ne gönderdiği 6 Ocak 1885 tarihli telgrafta şunları beyan etmiştir: Bayramiç nahiyesinin Çatalçam köyünde meydana gelen hastalık tahkik ve muayene için kendisi ve yanındaki memurlar ile pazartesi akşam saat 8 gibi Çanakkale'den hareketle salı günü saat 7 de Çatalçam'a varılmıştır. İki saatten fazla köyde bulunarak köy mevcut olan 12 hastanın üçü dördü bir hanede yatıp onlar için biri birine sirayet etmiş ve 50 gün içinde 8 kişi vefat etmiş ve bunlar ayrı ayrı muayene edilmiş, hastalıkları tifoid ve yani ateşli hummadan ibaret olup şüpheli diğer hastalıklardan hiçbir eser görülmediğinden kordon lazım gelmemiştir. Bu hastalığın ortaya çıkma sebebi ise yağmurun çokluğu sebebi ile yerlerin çamur olması ve rutubetli ortamdır. Hastaların yiyecekleri ise fakirlikten dolayı bulgur ve peynir yiyecekleri olup kendilerine hafif yemekler yedirilmesi tenbih edilmiştir. Civarda bulunan İdallar köyünde de hastalık işitilmeyip çarşamba günü İdallar'a gidilip orada hiçbir hastalık olmadığı ahalisinden ileri gelenler ile imam ve hocalarına yemin verdirilerek emin olunmuştur (BOA. Y.A.HUS, 180/86 lef 3). Ayrıca Biga mutasarrıflığından ve Ezine kaymakamlığından nahiye ve köylerinde bir hastalık olmadığı genel sıhhatin iyi olduğuna dair telgraflar İstanbul'a gönderilmiştir (BOA. Y.A.HUS, 180/86 lef 1).

3. Doktor Doka ve Doktor Locyano'nun Raporu

Dr. Doka ve Karantina Dr. Loçyano'nun İdallar köyünde yaşanan salgın hastalık üzerine yapmış oldukları inceleme ve muayeneler neticesinde birlikte hazırladıkları Fransızca raporun tercümesi şu şekildedir: (BOA. Y.A.HUS, 180/95 lef 3).

Çatalçam köyünde ölümcül bir hastalığın ortaya çıktığının haberi alınınca hastalığın mahiyeti araştırmak ve alınması gerekli olacak sıhhi tedbirlerin

¹ Bugünkü Çanakkale ili Bayramiç ilçesine bağlı Yiğitler köyü

belirlenmesi için görevlendirilmişlerdir. Bu görevi yerine getirip geri döndükten sonra tahkikat neticesi aşağıda arz edilmiştir.

Ocak ayının altıncı günü alafranga akşam saat altı buçukta Çanakkale'ye varıp hastalığın şüpheli bir hastalık olması halinde lazım gelecek tedbirleri müzakere için Dr. Loçyano ile beraber yerel hükümete gittik. Askeri kumandan Rifat Paşa nazikane bir tavır ile maiyetimize 30 asker ve bir zabıta verdi. Birkaç saat sonra Çanakkale'den hareketle sekiz saat yürüyerek alafranga sabah saat on bir de Çatalçam köyüne vardık.

Tahkikatımız muntazam ve mükemmel olması için o saatte köyde bulunan ahalinin hepsini ve bâ-husus hastalığın aslına ve gösterdiği emarelere dair daha doğru bilgi verebileceklerinden dolayı hasta olanlarla vefat edenlerin akrabalarını çağırıp görüşmeler yaptık. Tahkikatımızın neticesi şu oldu: 20 yaşında Ali oğlu Hüseyin adında bir adam 14 veya 15 Kasım 1884 günü bütün vücudunda bir kırgınlık başlamış, baş ağrısı, el ve ayaklarında ağrılarla hafif sıtma ve ishale yakalanmış. Ve bu durumda rahatsız olduğu halde çiftçi olmaları hasebiyle çift sürmeye gitmiş, hastalık belirtileri altı yedi gün sonra şiddetlenmeye başlamış, sıtma daha da artarak ağırlaşmaya başlamış. Adamın cildinde bir kuruluk ve uyku problemi başlayarak dudakları kurumuş ve yarılmış, dişleri paslı gibi bir hale gelmiş, ishali artmış, 15. gün nefes darlığı yaşamaya başlayarak 20. günü vefat etmiştir. Bu bilgi Ali oğlu Hüseyin'in babası Ali tarafından verilmiştir.

3 gün sonra yani 18 Kasım'a doğru 21 yaşında İsmail oğlu Mustafa hastalanıp yalnız nefesinin azalmasından başka yukarıdaki belirtilerin tamamı gözlenmiş ve hastalığının 27. günü vefat etmiştir.

3. vukuat: Mustafa'nın kardeşi olan 18 yaşındaki İbrahim'de de görülüp belirtilerin tamamı gözlenmiş ve nefes darlığı kuvvetli olarak 21. günü vefat etmiştir.

4. vukuat: Bunların hemşireleri olan ve 8 yaşında bulundan Şerife'de görülüp şiddetli sıtma ve sayıklama, dudakların kuruması ve yarılması, dişlerin paslanması dilin kuruyup ters istikametlere doğru çatılması ve ishal gibi belirtiler ile Şerife 16. günü vefat etmiştir.

Bu üç vefat hakkındaki bilgi çocukların babalarından alınmıştır.

5. vukuat: İbrahim'in kızı Emine'de görülüp Emine 40 yaşında olduğu halde baş, el ve ayaklarında ağrılar, gerçekte sıtma gibi emareler başlayarak hastalanmış, sonraları sıtma şiddetlenmiş, uykusu zahmet ve ıstıraplı olarak ishal ve nefes darlığı başlamış ve 40. gün yani bizim gelmemizden bir gün önce vefat etmiştir.

6. vukuat: 20 yaşında olan İbrahim oğlu Ali'de görülmüştür. Yine aynı emareler ile hastalığının 25. günü vefat etmiştir. 7. Vukuat 8 yaşında olan İlyas ve 8. Vukuat 18 yaşında olan Ali'de görülüp yine aynı emareler ile hastalıklarının 27. günü vefat etmişlerdir.

19. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı Devleti'nde Bir Salgın ve Alınan Önlemler: Çanakkale
Çatalçam Köyü

53 gün zarfında 8 ölüm meydana gelmiş verilen bilgilerden anlaşılacağı üzere hepsi 20'şer günden yatakta yatmışlardır.

İlk haneye girdiğimiz zaman gördüklerimiz karşısında perişan olmuştuk. Dört metre kare bir odanın penceresi sımsıkı kapatılmış ve içerisi karanlık olduğu halde bir köşede yanan ateş dahi odayı duman ile doldurmuş, bu odada hastalığın emarelerini gösteren altı çaresiz hasta yan yana yatmış idi.

Bazıları 25 günden fazla yatmakta olup iyileşmeye yüz tutmuşlar ise de yemek yemeye güçleri olmadığından oldukça zayıflamışlar, 12 yaşında olan bir çocuk ile 35 yaşında bir kadın hastalıklarının ikinci haftasında idiler. Çocuğun nabızı dakikada 120 gösterdiğinden sıtması şiddetli olup sayıklıyor, cildi kuru görülüp karnı gergin, ishali fazla, dişleri paslı, dudakları kuru ve yarık, dili kuru ve esmer olup derin yarıklar ile çatıldığı gözlenmiştir. Cildi üzerinde hiçbir terleme eseri görülmemiştir.

Kadının nabızı dakikada 90 atmakta idi. Kendisi sıtmalı ve uykusu karışık ve zahmetli olup fazla ishali vardı. Dili paslı, lisanının dilinden sağ tarafa basınca ıstırap verdiği anlaşılmakta idi.

Diğer bir hanede de bu halde dört hasta gördük ki dördü de bir yatağın içine tıklılmışçasına yan yana yatmakta idi. Birisi 25 yaşında bir delikanlı olup kendisinde akciğer iltihabı alameti galip görülüp, ikisi hastalıklarının üçüncü haftasında bulunup sıtmaları azalmış, ishalleri kesilmiş ise de pek kuvvetsiz bir halde bulunmaktadırlar.

Diğer üç hasta² dahi hemen kurtulmuşlar ise de vücutları zayıf ve kansız oldukları gözlenmiştir. Bu ahalinin çoğu orta³ yemek ile geçinmeleri hasebiyle bu biçarelerin hallerinden köylülerin korkacaklarını düşündük. Bizim düşüncemize göre nefes darlığının fazlalığından ibaret olan sebeplerden başka diğer ölen hastalara bakılamamasından ve güzelce yiyecek bulunamamasından meydana gelmiştir. Zira humma hastalığının tesiri ile vücudun tasarrufundan dolayı eksilen gücün iadesi için kendilerine gerçek ilaçlar verilememiş, belenebilmeleri için verilmesi gerekli olan hafif yemek bile verilemeyip bu hale göre ölümlerin daha çok olmaması şaşmamak gerekir. Hastalıktan kurtulanlar bulgurdan başka bir şey yemiyorlar.

Hastalığın tabiatı

Hastalık alametleri ilmi kaidesince bu kadar şüpheye mahal kalmayacak şekilde olan şu hal üzerine tereddütsüz beyan ederiz ki adı geçen yerde

² Bu haneye girdiklerinde dört hastadan bahsedilip ilk ikisi hakkında bilgi verdikten sonra diğer üç hasta diyerek kalan hastalardan bahsedilmiş. Bu durumda ya 5 hasta bulunmakta ya da kalan iki hastadan bahsedilmektedir. Burada muhtemelen doktorlar tarafından veya tercümede bir hata yapılmıştır.

³ Burada kullanılan mutavassıt kelimesi az-çok, zengin-fakir arası bulunan, orta halli olan anlamlarında kullanılmıştır.

hük-m-i suret hastalık humma-yı tifodan başla bir şey olmayıp bu hastalığın çeşitlerinden humma-yı batını çeşidini mensuptur.

Hastalığın menşei

Hastalığa tutulanların hasta veyahut ölmüş hayvan etinden yiyip yemediklerini sorduğumuzda bizi katiyen temin ettiler ki ahali et yemek bahtiyarlığını nadir görürler. İçtikleri suyu muayene ettiğimizde dağdan çıkıp başka bir köye uğramaksızın akan güzel bir su olduğunu gördük. Hükümetten dahi aldığımız bilgiye göre pek çok zamanda beri bir hastalık bu taraflarda bulunmadığından hastalığa bulaşıcı hastalık gözüyle bakmamaya ve vukuatın birbirini takip ettiği düşüncesine mecbur olduk.

Cilt hususuna gelince humma-yı tifoidi istisnasız her yerde meydana gelebileceği, büyükşehirlerde bile yalnız kalabalık yerlerde değil tenha yerlerde dahi meydana geldiği, köylerde ve hatta birbirinden ayrı hanelerde ortaya çıkabildiği ve fazla şiddetli olduğu bilinmektedir. Hastalığı bu ahalinin sefaletine bağlayamayız. Zira Fransa'da yapılan araştırma istatistikleri ile sabit olmuştur ki hali vakti yerinde olan ahali bu hastalığa daha ziyade meyillidir.

Hastalığın dehşeti

Eğer mösyö Berike'nin Paris Tıp Akademisi'ne takdim ettiği çeşitli istatistikleri tetkik eyler isek toplam ahali 7.500 olan Prag köyü gibi olan köylerde bu hastalığa 310 kişi yakalanmış, bunların 95'i ölmüş olduğunu görüyoruz yakalananlardan sekizde bir miktarına oranla bir ölüm meydana gelmiş demektir.

Mösyö Berjero bundan daha açık bir hesap göstermiştir. Ezem/Ezm? vilayetinin üç nahiyesinde 1865 senesinde humma-i tifoidi meydana gelip birinci nahiyede 1.500 nüfus bulunarak 25'te bir oranla hastalığa yakalanmış, 290 nüfusu olan ikinci nahiyede beş kişiden biri hastalanmış, üçüncü nahiye 50 nüfuslu olduğu halde nüfusunun yarısı hastalığa yakalanmıştır.

Çatalçam köyünde ise çocuklar dahi dahil olduğu halde 130-140 nüfus olup hemen iki ay içinde yalnız 36'sı hastalanmıştır ki bu da tahminen dördte biri demektir. Şimdi iki taraf ahalisinin geçim durumunu dikkate alır isek görürüz ki Çatalçam'da hastalık pek müthiş değildir. Zira biçareler iki aydan beri bu hastalığa yakalandıkları halde hiçbir tıbbi yardım görmedikleri ve ayrıca sağlıklı yiyeceklerden mahrumdurlar.

Çatalçam ve adalardan hareketten evvel oraya bir tabib ile ilaçlar gönderilmesini ve hükümet sorumlularına biçarelere sağlıklı yemek verilmesini yerel kaymakamlığından rica ettik. Kaymakam ricamızı kabul ettiğinden mah-ı hal-i efrancinin 7. günü yola çıkıp akşamı Çanakkale'ye vardık.

25 Ocak 1885

İmza: Çanakkale sıhhiye tabibi Locyato İmza: Sıhhiye müfettişi Doktor Doka
(BOA, Y.A.HUS, 180/95).

4. Değerlendirme ve Sonuç

1886 yılı Ekim ayı başlarında Ezine kazası Çatalçam köyünde ortaya çıkan hastalık yüzünden 10 gün içinde 7 kişinin öldüğü ve 8-10 kişinin de aynı hastalıktan rahatsızlandığı haberi Ezine kaymakamlığı tarafından Çanakkale merkeze bildirilince ilk olarak köy, belediye tabibi tarafından muayene edilmiştir. Ancak belediye tabibi hastalığın yayılmasını engelleyemeyince acil tedbirlerin alınması için durum merkeze bildirilmiştir. Bu süre zarfında ölü sayısı 10 olurken hasta olanların sayısı ise 20 olmuştur. Bu da hastalığın hızlı bir şekilde arttığını göstermektedir. Merkezi hükümet bölgeye en hızlı olacak şekilde uzman bir doktorun ekibi ile gitmesini, bölgenin kordon altına alınması, gerekirse karantina uygulamasının başlatılacağı kararını almıştır. 4 Ocak 1885 tarihinde uzman doktor olan Karantina müfettişi Doktor Doka yanına verilen yardımcılarını ile birlikte hızlı bir şekilde hazırlanan bir vapurla İstanbul'dan Çanakkale'ye gönderilmiştir. Çanakkale'de Doktor Dako'ya Çanakkale karantina doktoru Loçyano da katılarak, yanlarına aldıkları jandarma ile birlikte sabahı Çatalçam köyüne gitmişlerdir. İlk olarak köy kordon altına alınarak doktorlar tarafından hasta ve yakınları üzerinde araştırmalar yapılmıştır. Çatalçam köyünde incelemelerini bitirdikten sonra komşu köy olan İdallar köyünde de aynı hastalıktan birkaç kişinin yatağa düştüğü haberini alınca bu köye giderek incelemelerde bulunmuşlardır.

Çatalçam'da ölen kişilerin yakınları ile yaptıkları mülakatta hastalıklarının son durumları ile bilgiler almışlar, yatan hastaların da durumlarını gözlemleyerek verilen ifadeler ile hastaların durumları karşılaştırılmıştır. İlk etapta hastalığın hayvan etinden bulaşabileceği düşüncesi ile ölmüş bir hayvan eti yiyip yemediklerini sorduklarında köylü çok fakir olduklarından yiyecek et bulamadıklarını söylemişlerdir. Ardından içme suyundan kaynaklanabileceği şüphesi ile suyun kaynağı ve sıhhati araştırılmış ve suyun doğal ve temiz bir su olduğunu tespit ederek hastalığın sudan da bulaşamayacağı görüşüne varmışlardır. Köye ilk girdiklerinde karşılaştıkları manzara çok da iç açıcı değildir. Köy yağışların bol olması sebebiyle çamur içindedir. Hastalığın hızla yayılmasının sebebi ise hasta olanlar ile olmayanların çok küçük odada birlikte kalmalarıdır.

Ölen hastalar ile hasta yatanlar üzerinde yaptıkları incelemelerde hastalık belirtileri olarak şunlar tespit edilmiştir: İlk etapta hafif olarak ama gün geçtikçe artan vücutta kırgınlık, baş, el ve ayaklarda ağrılar, hafif sıtma ve ishal; ardından ciltte kuruluk, uyku problemleri, dudaklarda kuruma ve yarıma, dişlerin paslı bir hale gelmesi, nefes darlığı, dilin kuruyup ters yönde çatılmasıdır. Ölen hastaların hemen hepsinde benzer belirtiler görülmüştür. Bu bulgulardan yola çıkarak hastalığın tifo olduğu neticesine varılmıştır. Tifo hastalığı da kirli içme suları ve pis yiyeceklerle bulaşan bir

bakteriyel hastalıktır. Hastalarda yorgunluk, baş ağrısı, gittikçe artan ateş, iştahsız, bronşit, mide ve bağırsak bozuklukları ile birlikte ishal, göğüste, karında ve sırtta pire ısırığına benzer kırmızı lekelerin belirmesi, tansiyonun düşmesi, nabzın yavaşlaması, hastalığın üçüncü haftasında karnın gerginleşerek şişmesi, kilo kaybı, bademcik iltihaplanması gibi belirtiler görülmektedir.

Aşağıda tabloda ölen kişilerin durumları hakkında bilgiler verilmiştir.

	Baba adı	Adı	Yaşı	Kaçıncı gün öldüğü
1. vaka	Ali	Hüseyin	20	20. günü
2. vaka	İsmail	Mustafa	21	27. günü
3. vaka	İsmail	İbrahim	18	21. günü
4. vaka	İsmail	Şerife	8	16. günü
5. vaka	İbrahim	Emine	40	40. günü
6. vaka	İbrahim	Ali	20	25. günü
7. vaka		İlyas	8	27. günü
8. vaka		Ali	18	27. günü

Yukarıda tabloda verilen bilgilere göre ölenlerin yaşlarında farklılık söz konusudur. 8 yaşında çocuk yaşta iki kişi ölürken 40 yaşında olan Emine hariç 5 kişi 18-21 yaş arasında olan gençlerdir. Bu durumda hastalığın gençler arasında daha yaygın olduğu görülmektedir. Aslında bağışıklık sistemi zayıf olan yaşlılarda görülmesi gerekirken bağışıklık sistemi güçlü olan gençler arasında görülmesi dikkat çekicidir. Cinsiyet açısından bakıldığında ölenlerin ikisi kadın iken diğerleri erkektir. Bu durumda da erkeklerin daha çok bu hastalıktan öldüğünü göstermektedir. Ölen hastaların hepsi yaklaşık 20 gün yattıktan sonra ölmüştür.

Doktorların ilk girdikleri hanede karşılaştıkları manzara ise hiç de iç açıcı değildir. Dört metre karelik bir odada yan yana yatan 6 hasta aynı belirtiler göstermekte neredeyse ölümü beklemektedir. Ev oldukça küçüktür. Evin penceresinin sıkı bir şekilde kapalı olması ve oda içinde ısınmak için yakılan sobanın doldurduğu duman hastaların durumunun daha da ağırlaşmasına neden olmaktadır. Hastalar farklı yaşlarda çocuk, kadın ve erkek olup hastalıklarının farklı evrelerindedir. Hepsinde de ölen kişilerdeki belirtiler mevcuttur. Başka bir evde de durum farklı değildir. Burada da benzer 4

19. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı Devleti'nde Bir Salgın ve Alınan Önlemler: Çanakkale
Çatalçam Köyü

hasta aynı ortamda yan yana yatmaktadır. Benzer durum diğer evler içinde geçerlidir.

Hastalığın bu bölgede uzun zamandan beri olmadığı gerekçesi ile bulaşıcı bir hastalık olmadığı kanısı varılmıştır. Ancak ekim ayı başlarında başlayarak üç ay gibi bir sürede köyün dörtte birinin (36 kişi) benzer şikayetlerden rahatsız olması ve 8 kişinin de ölmesi bu hastalığında bulaşıcı bir hastalık olduğunu göstermektedir. Doktorların hastalara önerdikleri sağlıklı yiyecek tüketmeleri önerisi ve ilaç verilmesi istekleri yerine getirilip getirilmediği tespit edilememiştir. Arşivde yapılan araştırmalarda neticeye dair hiçbir bilgiye rast gelinememiştir. Muhtemelen ölümlerin azalması ile bu şikayetler de azalmıştır. İlerleyen aylarda yağmurların azalması ve havaların ısınmaya başlaması da hastalığın azalmasına ve yok olmasına neden olmuş olabilir. Ancak rapor hastalığın nedenini açıklamada oldukça yetersizdir. Çanakkale bölgesinde, özellikle Kumkale'nin doğusunda ve güneyde Menderes nehrinin oluşturduğu bataklıklar nedeni ile sıtma hastalığı yöre halkında ve askerlerde sık sık görülmüştür. (Çalık, 2016, s.209). Dolayısıyla raporda hastaların sıtma geçirdiğinden bahsedilmesi Çatalçam köyünün de Menderes nehri havzasına yakın olması hastalığın sıtma olabilme ihtimalini de kuvvetlendirmektedir.

Burada Osmanlı Devleti'nin küçük bir köyde başlayan salgının önüne geçebilmek için aldığı hızlı kararlar ve bunları süratli bir şekilde uygulaması, devletin bu konuda ne kadar hassas olduğunu göstermektedir. Karantina uygulaması pandemik hastalıkların önüne geçilmesi için hayati bir önem taşımış ve taşımaktadır. Veba, kolera, sıtma, tifo ve tifüs gibi salgın hastalıkların önüne ancak bölgenin kordon altına alınarak karantina uygulaması sonucunda geçilebilmiştir. Bilimsel alanda tıp ne kadar gelişirse gelişsin günümüzde yaşadığımız Koronavirüs gibi salgınların yaşanmasının önüne geçilememektedir. Burada tarihte en iyi korunma yöntemi olan karantina uygulamasının uygulanması ve insanların evden çıkmasının yasaklanması en iyi çözüm olarak geçerliliğini hala sürdürmektedir.

Kaynakça / Reference

AK, M. (2011). 19. Yüzyılda Antalya'da Kolera Salgını, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 4. S. 17, Bahar, s. 254-268.

AYAR, M.-KILIÇ, Y. (2017). Osmanlı'da Vebaranın Sona Erişine Dair Bir Değerlendirme, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 17/2 Kış, s.163-181.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşiv Başkanlığı, Yıldız Sadaret Hususi (BOA. Y.A. HUS.) 180/82.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşiv Başkanlığı, Yıldız Sadaret Hususi (BOA. Y.A.HUS.) 180/86.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşiv Başkanlığı, Yıldız Sadaret Hususi (BOA.Y.A.HUS.) 180/95.

ÇALIK, R.-TEPEKAYA, M. (2016). Birinci Dünya Savaşı Esnasında Anadolu'daki Salgın Hastalıklar ve Ermeniler, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 16, Konya, s. 205-228

GÜL, A. (2009). 19. Yüzyılda Erzincan Kazasında Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek ve Kızamık), *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 41, Erzurum, s. 239-270.

KILIÇ, O. (2004). *Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar*, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmalar Merkezi Yayınları No:6 Tarih Şubesi Yayınları No:5, Elâzığ.

KOÇAOĞLU, B. (2017). Veba Hastalığının Osmanlı Ordusuna Etkisi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.28, 2017/3, s. 209-216.

MERCAN, B. (2017). *XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Çiçek Salgınları ve Çiçek Hastalığı ile Mücadele*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli.

ÖLMEZ, A. (2013). İkinci Abdülhamid Döneminde Koruyucu Hekimlik ve Bazı Vesikalar, *Belgeler*, S. 34, s. 87-107.

ÖZCAN, M.-AYDIN ER, R.-POLATEL O. (2015). XX. Yüzyıl Başlarında İzmit'te Salgın Hastalıklarla Mücadele Aşı Çalışmaları, *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, C.1, Kocaeli, s. 955-963.

ÖZER, S. (2016). I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nde Tifüs (Lekeli Humma) Salgını, *Belleten*, C. LXXX, S. 287, Ankara, s. 219-260.

19. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı Devleti'nde Bir Salgın ve Alınan Önlemler: Çanakkale
Çatalçam Köyü

PANZAC, D. (1997). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

SARIYILDIZ, G. (2004). Karantina, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul, s. 463-465.

ŞİMŞEK, F. (2014). 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Liman Kentlerinde Karantina Uygulaması, *Berna Türkdöğün Uysal Armağan Kitabı*, Ankara: Sonçağ Yayınları, s. 399-412.

TURHAN S. S. (2013). XIX. Yüzyılda Çukurova'da Doğla Afetler ve Salgın Hastalıklar, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

TURHAN S. S. (2020). XIX. Yüzyıl ile XX. Yüzyıl Başlarında Safranbolu'da Doğal Afetler, *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, X: 15, S. 29, s. 69-85.

YAĞCIOĞLU, N. (2019). *Tanzimat Sonrası Osmanlı'da Salgın Hastalıklara Karşı Alınan Önlemler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.

YILDIRIM, N. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 1320-1338.

YILDIRIM, N. (2006). Su ile Gelen Ölüm: Kolera ve İstanbul Suları, *Toplumsal Tarih*, S. 145, Ocak, s. 1-11.

YILDIRIM, Nuran, (2006). Osmanlı Coğrafyasında Karantina Uygulamalarına İsyancılar Karantina İstemezük, *Toplumsal Tarih*, S. 150, Haziran, s. 18-27.

YILMAZ, Ö. (2017). 1847-1848 Kolera Salgını ve Osmanlı Coğrafyasındaki Etkileri, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, VI/1, s. 23-55.

